

О. А. Кузнецовакандидат педагогічних наук, професор,
професор кафедри музично-інструментальної підготовки вчителя
Харківського національного педагогічного університету
імені Г. С. Сковороди

ВИКОРИСТАННЯ ПРАКСЕОЛОГІЧНИХ ІДЕЙ МУЗИЧНОГО ПРОСВІТНИЦТВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті подано аналіз можливостей застосування праксеологічних ідей просвітництва, а також підходів до визначення поняття «музично-просвітницька діяльність». Виявлено, що майже всі дослідники музичного просвітництва актуалізують значимість творчого підходу до здійснення музичного просвітницької діяльності. Музично-просвітницьку діяльність учителя музичного мистецтва визначено як важливий складник фахової роботи майбутнього вчителя музичного мистецтва з учнями, що передбачає творчий підхід до створення, поширення, а також споживання цінностей світової та національної музичної культури. Під цінностями музичної культури виявлено особливу об'єктивну позитивну значимість її в духовному житті конкретного учня, людини, соціальної групи, суспільства, утілювану в різноманітних носіях значимості й виражену в музичних звуках, у створеннях музичних образів тощо. Показано, що цінності музичної культури учні засвоюють через механізми відчуження, емпатії, переживання, рефлексії, що притаманно творчій особистості. Особливостями рівня мислення творчої особистості визначено самостійність, гнучкість, аналітичність, розсудливість, винахідливість, глибина думки, дотепність, кмітливість, швидкість, які сприяють виникненню оригінальних задумів і сприяють пошуку нових шляхів у сфері музичного просвітництва, що актуалізує його творчу природу.

У статті актуалізується значимість толерантних відносин, що передбачають терпиме й шанобливе ставлення партнерів один до одного, визнання рівності й одночасної відмови від домінування й насилля. Здійснюючи такий колективний творчий пошук, учасники музично-просвітницьких проєктів виробляють творчий стиль спілкування, засвоюють навички культури взаєморозуміння в діалозі, вчать будувати ефективні суб'єкт-суб'єктні стосунки, які базуються на принципах партнерства та взаємоповаги. Саме в процесі творчо-пошукової діяльності учасники музично-просвітницьких проєктів не лише засвоюють нові професійні знання, уміння й навички, але й вчать правил життя в соціальному колективі, здобувають необхідний для життя й творчості соціальний і моральний досвід, виявляють і розкривають внутрішню природу, потенційні творчі можливості тощо.

Ключові слова: музично-просвітницька діяльність, праксеологічні ідеї просвітництва, цінності музичної культури, професійна підготовка учителів-музикантів, творче мислення музиканта.

Постановка проблеми. Сутністю музичного просвітництва є поширення знань про музику й ознайомлення з різноманітними зразками музичного мистецтва. Популяризація найкращих зразків світової музичної культури, пропаганда вітчизняної музики минулого й сьогодення, ознайомлення із сучасним музичним мистецтвом – змістовний складник процесу залучення до музики учнів у контексті емоційно-логічного розвитку. Усвідомлення творчих ідей музичного просвітництва вимагає уявлень про цей вид діяльності та проведення ретроспективного аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Звертаючись до історії музичного просвітництва, доцільно зазначити, що в різні історичні періоди дослідники цієї мистецької галузі акцентували увагу на його творчій природі. Розмірковуючи про сутність музичного просвітництва, Б. Асаф'єв підкреслював, що цей вид діяльності (як ні жоден інший) здатний «переводити статичне поглинання

музики у свідоме її засвоєння». На думку дослідника, саме музичне просвітництво є шляхом від самонасолоди до самодіяльності й творчості педагога-музиканта [1, с. 130].

Значимість творчого начала в здійсненні музично-просвітницької діяльності акцентовано в багатьох просвітницьких програмах сучасних учених і дослідників минулого. Достатньо засвідчити проєкт загального дитячого музичного виховання А. Рубінштейна (80-і роки XIX ст.); методу Київської співацької школи Є. Потєшної (1889 р.); співацьке виховання учнів у початковій школі О. Маслова (1913 р.); роботи зі сприйняття музики В. Каратигіна (1919 р.), «хорові мандрівки» М. Лисенка (1892–1902 рр.) та ін. Просвітницькі організації «Громади» (кінець XIX ст.) (а пізніше музичні товариства) сприяли відродженню українського фольклору, традицій національної та світової художньої культури, пропаганді маловідомих українських композиторів і виконавців.

На початку ХХ століття українські композитори (В. Барвінський, Ф. Колесса, М. Лисенко, М. Леонтович, Д. Січинський, Я. Степовий, К. Стеценко та ін.) активно збирали та обробляли народні пісні, займалися музично-просвітницькою роботою. Ці ідеї отримали широкий розвиток у музично-просвітницькій діяльності П. Козицького, П. Демуцького, С. Людкевича, Л. Ревуцького та ін.

Мета статті – здійснити теоретичний аналіз за проблемою можливостей використання прагматичних ідей музичного просвітництва на сучасному етапі розвитку вітчизняної мистецької освіти.

Виклад основного матеріалу. Доречно підкреслити, що П. Козицький належить до тих українських митців, які віддали багато сил становленню музичного мистецтва в Україні. Його багаторічна праця пов'язана з одним із найважливіших етапів становлення та розвитку української культури. Одним з основних завдань музичного просвітництва П. Козицький уважав виховання у дітей та молоді уміння орієнтуватися в музичних явищах. Він підкреслював, що цього можна досягти лише тоді, коли учень «усвідомить поруч з іншими елементами музичної мови й основні принципи побудови музичної форми, тобто тих схем, за якими композитори викладають свої музичні думки» [2, с. 9]. Будучи автором навчально-методичних хорових циклів «Волошки» та «Масовий спів», П. Козицький наголошував на тому, що кожен музикант має бути організатором музичної діяльності, вміло передавати молодому поколінню мистецькі цінності та розуміти, що від його уважності та здібностей залежить успіх просвітницької роботи.

Невтомним пропагандистом кращих зразків музичної культури був талановитий педагог, справжній вихователь, знаний методист К. Стеценко. Його просвітницька діяльність вирізнялась широким використанням народнопісенного репертуару, добром цікавого музичного матеріалу, що сприяло формуванню інтересу дітей та молоді до музичного мистецтва. У просвітницькій діяльності (поряд із концертними виступами та створенням численних хорових колективів) значне місце займала робота К. Стеценка з організації постійних лекцій-концертів для учнів із кращими представниками науки і мистецтва того часу: В. Верховинцем, П. Демуцьким, К. Квіткою, М. Леонтовичем, П. Саксаганським та ін. Прогресивним, досить актуальним і сьогодні є широке розуміння К. Стеценком масштабів музично-естетичного навчання й виховання молодого покоління. У його працях «Курс історії української музики», «Шкільний співаник», «Підручник гри на кобзі», що є значним вкладом у розвиток музично-просвітницької діяльності в Україні, розкривається цінність національного мистецтва, наведені приклади прогресивних заходів мистецької освіти.

Ім'я П. Демуцького щільно пов'язане з пропагандою українського фольклору шляхом широкого використання народнопісенної творчості. Будучи керівником Охматівського народного хору, репертуар якого складався лише з українських народних пісень, П. Демуцький зумів відкрити перед світом усю своєрідність і багатство цих пісень, викликати інтерес учених-фольклористів і прогресивних діячів культури братніх слов'янських народів. П. Демуцький, слідом за М. Лисенком, став організатором самодіяльного хорового мистецтва в Україні, а створений ним Охматівський народний хор – одним із небагатьох на той час самодіяльних колективом. У роботі з хором П. Демуцький використовував принцип колективної музичної творчості, адже у гармонізації та редагуванні народних пісень часто брали участь учасники хору, пропонуючи власні варіанти розспівування мелодій на різні голоси (як того вимагали традиції українського народного співу). У доробку П. Демуцького є низка збірок народних пісень, серед яких можна виокремити збірник «Народні українські пісні Київщини» [2, с. 23]. Аналізуючи музично-фольклористичну діяльність П. Демуцького, можна дійти висновку, що за характером свого творчого обдарування він був більше фольклористом-практиком і більше любив працювати з хоровими колективами, ніж віддавати час теоретичним дослідженням.

М. Леонтович увійшов в історію світової культури не лише видатним композитором, натхненним шанувальником народної пісні, а й музично-громадським діячем, пропагандистом музичного просвітництва в Україні. У роботі з учнями композитор не лише талановито керував хоровими колективами, які часто виконували його незрівнянні хорові мініатюри, а й знайомив учнів із цікавими зразками музичного мистецтва, тим самим постійно розвиваючи творчі здібності. Послідовно дотримуючись принципу вирішальної ролі фольклору в справі мистецького навчання молодого покоління, М. Леонтович сам постійно записував старовинні народні пісні й привчав до цього своїх учнів. Використовуючи традиційний спів без супроводу, композитор своїми талановитими обробками українських народних пісень підніс їх на вищий щабель художньо-музичного виконавства. Основні положення концепції розвитку української музичної культури М. Леонтович виклав у «Практичному курсі навчання у середніх школах України», що була зібрана і видана Л. Івановою.

Яскравим прикладом музичного просвітництва в Україні першої половини ХХ ст. є діяльність музичного товариства імені М. Леонтовича. Численні концерти, лекції-бесіди, художні виставки, організовані членами цієї творчої співдружності, сприяли освіті й вихованню не одного покоління молоді, а також зрілих людей, орієнтованих на творчий розвиток і самоосвіту.

У контексті проблеми творчого здійснення музичного просвітництва показовою є музично-педагогічна спадщина автора системи музичного виховання дітей Д. Кабалецького. Методика слухання музики, розроблена композитором для дітей молодшого й середнього шкільного віку, – яскравий приклад творчого підходу до сприйняття й розуміння цього виду мистецтва, який дослідник називав живим мистецтвом, народженим життям і нерозривно з ним пов'язаним. У своїх численних дослідженнях, присвячених проблемі слухання й розуміння музики, Д. Кабалецький неодноразово підкреслював, що музичний вплив, здійснюваний на дітей, має бути ретельно продуманим і творчо організованим. Ефективність цього впливу вчений ставив у залежність від підходу, який, на його переконання, мав бути обов'язково творчим. Композитор уважав, що такі значимі для педагога-музиканта якості, як уміння знайти потрібні конкретні форми спілкування зі слухачами; зацікавити, емоційно залучити до процесу музичної творчості та співтворчості, формуються й розвиваються саме в процесі музично-просвітницької діяльності [3, с. 75].

Творчу природу музичного просвітництва яскраво представлено діяльністю сучасних дослідників: Е. Абдулліна, Л. Безбородової, Т. Жигінас, Т. Євсєєвої, І. Кобозєвої, Л. Кожевникової, Г. Падалки, О. Полякової та ін. Так, Т. Євсєєва розкриває значення музичного просвітництва як мистецтва «поширення, передачі знань про музику, виховання людини засобами музичного мистецтва». Учена вважає, що, оскільки в умовах педагогічного університету музичне просвітництво адресовано студентів і «через нього» – слухачеві (вихованцю), то доцільно визначити цю сферу діяльності як музично-педагогічне просвітництво. Звідси музичне просвітництво постає таким видом педагогічної діяльності вчителя-музиканта, що виражає специфіку його фахової роботи [4, с. 12].

Крізь призму музично-педагогічної пропагандистської роботи розглядає музичне просвітництво І. Полякова. Як зазначає вчена, музично-пропагандистська діяльність в умовах музично-педагогічної освіти є свідомою, активною та цілеспрямованою взаємодією між пропагандистом (як суб'єктом пропаганди) та аудиторією (як об'єктом пропаганди), що спрямована на поширення музичних знань із метою формування у школярів естетичних ідеалів і високих художніх смаків та має величезну силу переконаності впливу [5, с. 120].

Розуміння музично-просвітницької діяльності вчителя музичного мистецтва як педагогічно орієнтованого інтелектуального й емоційно-творчого впливу на особистість учня, пов'язаного із завданнями реалій сьогодення, характеризує наукову позицію Л. Безбородової, яка підкреслює, що

саме музичне просвітництво активізує творчий розвиток майбутніх педагогів-музикантів, мотивує студентів факультетів мистецтв до креативної фахової діяльності [6, с. 41].

Провідну значимість творчості в здійсненні музичного просвітництва визначено у дослідженні Л. Кожевникової. На думку вченої, музичне просвітництво становить процес свідомого, активного впливу на слухачів, що передбачає взаємодію між просвітником як суб'єктом і суспільною свідомістю, об'єктивною за сутністю, носієм якої є різні соціальні групи, тобто аудиторія (учні, батьки, громадськість тощо). Творчий підхід у здійсненні музичного просвітництва – запорука його успішного функціонування й розвитку [7, с. 69].

Аналіз психолого-педагогічної та мистецтвознавчої літератури дозволив з'ясувати, що є багато підходів до визначення поняття «музично-просвітницька діяльність». Відмінність певних трактувань не виключає й узагальнення спільного, зокрема майже всі дослідники музичного просвітництва актуалізують значимість творчого підходу до здійснення музичного просвітницької діяльності. Ця важлива особливість визначає характер, процес здійснення музичного просвітництва та його кінцевий результат. Тому музично-просвітницьку діяльність учителя музичного мистецтва визначаємо як важливий складник фахової роботи майбутнього вчителя музичного мистецтва з учнями, що передбачає творчий підхід до створення, поширення, а також споживання цінностей світової та національної музичної культури. Під цінностями музичної культури ми розуміємо особливу об'єктивну позитивну значимість її в духовному житті конкретного учня, людини, соціальної групи, суспільства, втілювану в різноманітних носіях значимості й виражену в музичних звуках, у створеннях музичних образів тощо. Доречно підкреслити, що цінності музичної культури учні засвоюють через механізми відчуття, емпатії, переживання, рефлексії, що притаманно творчій особистості. Адже характерними особливостями рівня мислення творчої особистості є самостійність, гнучкість, аналітичність, розсудливість, винахідливість, глибина думки, дотепність, кмітливність, швидкість. Ці властивості сприяють виникненню оригінальних задумів і сприяють пошуку нових шляхів у сфері музичного просвітництва, що актуалізує його творчу природу.

Отже, музично-просвітницька діяльність з учнями на сучасному етапі є процесом накопичення й передання знань про музичне мистецтво, здійснення якої неможливе без особистісної ініціативи, підприємливості, здатності до самостійної активної соціальної роботи. Оскільки ці морально-вольові якості нерозривно пов'язані з особистісною сутністю, то активізація в процесі музично-просвітницької діяльності сприяє мак-

симальному розкриттю творчого потенціалу майбутнього вчителя музичного мистецтва, вільній самопрезентації й самотрансляції особистості. Розвиток морально-вольових якостей студентів факультетів мистецтв у музично-просвітницькій діяльності продиктований прагненнями до самопізнання, саморозвитку й самореалізації у продуктивній роботі. Тому доцільно зазначити, що ці якості іманентні самій природі музично-просвітницької діяльності, яка пробуджує майбутнього вчителя музичного мистецтва до нових форм творчості, професіоналізму, майстерності.

Доречно підкреслити, що творча природа музично-просвітницької діяльності дозволяє максимально проявити власну індивідуальність, чому сприяє потреба в самоосвіті, яка передбачає не лише стійкий інтерес до знань, але й надійні способи здобування. Під час здійснення майбутнім учителем музичного мистецтва музично-просвітницької діяльності актуалізуються можливості виходу за межі того, що вивчають, активізується здатність до саморозвитку й самовираження. Вольовий акт «подолання себе» у творчій музично-просвітницькій діяльності пов'язаний із процесом самопізнання, саморозвитку й самовиховання студентів. Успішне здійснення цих процесів зумовлено змістовими й організаційними особливостями самого музичного просвітництва, яке актуалізує значимість самостійної, цілісної, ціннісно-орієнтованої, пізнавально-творчої роботи майбутнього вчителя музичного мистецтва з неперервного саморозвитку: збагачення індивідуального соціального досвіду й духовно-моральних сил відповідно до створення внутрішнього образу «Я – творчого», що актуалізує музично-просвітницькі форми роботи. Успішно займаючись музичним просвітництвом, не є можливим мислити шаблонами, обмежуючи власну свідомість звичними загальноприйнятими рамками, через острах нерозуміння прагнути бути схожим на загальноприйнятий еталон.

Успішна музично-просвітницька діяльність з учнями передбачає перебування майбутнього вчителя музичного мистецтва в модусі постійного інноваційного пошуку необхідної інформації, тому в процесі її здійснення активно розвивається його пізнавальна активність, зростає відповідальність за отриманий результат, актуалізуються такі якості особистості, як старанність і самостійність. Саме прояв пізнавальної активності актуалізує особистісні смисли музичного просвітництва, ініціює процеси самоорганізації й самодіяльності майбутнього вчителя музичного мистецтва у музично-просвітницькій діяльності з учнями. На думку Г. Падалки, саме пізнавальна діяльність «передбачає залучення особистості до цілісно-образного пізнання світу» [8, с. 15].

Значимим для фахового зростання майбутніх учителів музичного мистецтва є те, що резуль-

тати його пошуково-інформаційної роботи аналізує й обговорює колектив однодумців (учасників загального процесу музичного просвітництва). Перевагою такої просвітницької роботи є відхід від монологічної, констатувальної форм викладу необхідної інформації до творчої діалогічної взаємодії, що активізує прагнення всіх учасників цього процесу до обговорення важливих проблем. Це дозволяє задовольняти активний пізнавальний інтерес учнів, що стає джерелом подальшої творчої діяльності. А це дозволяє констатувати той факт, що творчість майбутнього вчителя музичного мистецтва у музично-просвітницькій діяльності трансформується у співтворчість з учнями, що спонукає учасників означеного процесу до надбання загальнолюдських цінностей музичної культури. Інтерес учнів до музики поступово переростає в потребу щільного спілкування з мистецтвом, що значно збагачує й оновлює культурно-творчий потенціал молодого покоління.

Інноваційна за своєю сутністю творчо-пошукова діяльність пов'язана з розробленням власних ідей, обґрунтуванням, вивченням, доведенням до рівня технології. Джерелом цих ідей є особиста практика вчителя музичного мистецтва, розвитку його інтелекту, а також інтуїції. Саме творчо-пошукова діяльність сприяє активізації пізнавальних мотивів, дослідницьких умінь, творчого потенціалу особистості педагога-музиканта, формує адекватну самооцінку, сприяє розвитку навичок самоорганізації. Колективний творчий пошук, який передбачає взаємодопомогу, повагу, вміння підтримувати контакт, забезпечувати зворотний зв'язок, керувати власною поведінкою, створює умови для навчання культури взаєморозуміння в діалозі, що так необхідно для організації музично-просвітницької діяльності.

Доречно підкреслити, що успішне виконання музично-просвітницької роботи передбачає активне використання мистецької рефлексії, що сприяє свідомому коригуванню власної виконавської діяльності, а також діалогової взаємодії з учнями, що дозволяє визначити вибір засобів, які забезпечують результативність комунікацій. Розвиток рефлексивності в учнів сприяє виробленню у них здатності краще сприймати «власні дії, життєві враження, вчинки через призму художнього змісту твору, що стає могутнім педагогічним знаряддям формування життєвих позицій, світоглядних орієнтирів» [8, с. 159].

Висновки і пропозиції. У контексті вищезначеного актуалізується значимість толерантних відносин, що передбачають терпиме й шанобливе ставлення партнерів одне до одного, визнання рівності й одночасної відмови від домінування й насилля. Здійснюючи такий колективний творчий пошук, учасники музично-просвітницьких проєктів виробляють творчий стиль спілкування, засвою-

ють навички культури взаєморозуміння в діалозі, вчать будувати ефективні суб'єкт-суб'єктні стосунки, які базуються на принципах партнерства та взаємоповаги. Саме в процесі творчо-пошукової діяльності учасники музично-просвітницьких проєктів не лише засвоюють нові професійні знання, уміння й навички, але й вчать правил життя в соціальному колективі, здобувають необхідний для життя й творчості соціальний і моральний досвід, виявляють і розкривають внутрішню природу, потенційні творчі можливості тощо.

Список використаної літератури:

1. Асафьев Б.В. Избранные статьи о музыкальном просвещении и образовании. 2-е изд. Ленинград: Музыка, 1973. 144 с.
2. Українські діячі культури про музичне виховання школярів та проблеми методики його викладання: збірка наук. ст. [редактор-упорядник А.В. Козир. Київ: НПУ, 1998. 44 с.
3. Кабалевский Д.Б. Прекрасное пробуждает доброе. Москва: Просвещение, 1983. С. 55–78.
4. Евсева Т.И. Вопросы просветительства в вузовском музыкально-педагогическом образовании. Москва: МГОПИ, 1993. 112 с.
5. Полякова И.А. Повышение эффективности подготовки студентов педагогических институтов к музыкально-пропагандистской деятельности: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Киев, 1991. 305 с.
6. Безбородова Л.А. Подготовка учителя к музыкально-просветительской деятельности: монография. Москва: МГУК, 1997. 52 с.
7. Кожевникова Л.В. До проблеми підготовки вчителів початкових класів до музично-просвітницької діяльності в школі. Наукові записки: Збірник наукових статей НПУ ім. М.П.Драгоманова. Київ: НПУ, 1999, Ч. 1. С. 68–74.
8. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін). Київ: Освіта Україна, 2008. 274 с.

Kuznetsova O. The use of practical ideas of music education at the modern stage of musical education development in Ukraine

The article provides an analysis of the possibilities of using praxeological ideas of enlightenment, as well as approaches to the definition of the concept of "musical and educational activities". It was found that practically all researchers of musical education update the significance of creative approach to the implementation of musical education activities. The musical education of the teacher of musical art is defined as an important component of the professional work of the future teacher of musical art with students, which involves a creative approach to the creation, distribution, and consumption of the values of world and national musical culture. Under the values of musical culture, a special objective positive significance of her in the spiritual life of a particular student, man, social group, society, embodied in various media of significance and expressed in musical sounds, in the creation of musical images, etc., was revealed. It is shown that the values of musical culture are mastered by the students through the mechanisms of feeling, empathy, experience, reflection, inherent in creative personality. Autonomy, flexibility, analyticity, prudence, ingenuity, depth of thought, wit, wit, speed, which lead to the emergence of original ideas and promote the search for new ways in the field of musical education, which actualizes its creative nature, are determined by the peculiarities of the level of thinking of the creative personality.

The article highlights the importance of tolerant relations, which include a tolerant and respectful attitude of partners to each other, the recognition of equality and the simultaneous abandonment of domination and violence. Through such a collective creative search, participants in musical-educational projects produce a creative communication style, learn the skills of a culture of mutual understanding in dialogue, learn to build effective subject-subject relationships based on the principles of partnership and mutual respect. It is in the process of creative-search activity that participants of musical-educational projects not only acquire new professional knowledge, skills and abilities, but also learn the rules of life in a social group, acquire the necessary social and moral experience for life and work, reveal and reveal their inner nature, potential creativity, and more.

Key words: *musical education, praxeological ideas of enlightenment, values of musical culture, professional training of music teachers, creative thinking of a musician.*